

Kronika

Det stora självbedrägeriet är att tro att vi tänker självständigt. Vi lyder order, anser Svante Folin.

När tabun blir tabu

Begreppet tabu har i den postfreudianska civilisationen huvudsakligen haft sexuella konnotationer. Det är allmänt bekant hur viktorianska damer utan underkropp draperade flyglarnas provokativt kurviga ben med kjolar. *O tempora o mores!* Idag är sex den mest avtabuiserade av alla mänskliga aktiviteter. Vår egen lilla onda blomma, Stig Larsson, deklarerar frimodigt att han diggar minderåriga; i TV:s tjejtatterprogram vittnar rådjursögda tjuvöringar om analpenetrationens fröjder och att de drömmer om att bli våldtagna av ett fotbollslag; i Bullens onaniskola får åttaåringar lära sig hur man piffar upp självbefläckelsens monotona rutiner med hjälp av meloner och rep. När folket slutade att tro på Gud kompenserade det sig genom att tro på allting annat, å la Ma. Tomtar, troll, häxor, djävlar, medier och utomjordingar vällde in det teologiska tomrummet. Sökarna samlades som fiskmäsor på nyandighetsens sophögar och nafsade eklektiskt till sig mentalt vrakgods.

Samma sak hände när sextabuet vittrade sönder. Prompt spirade en surrealistiskt artrik tabuflora ur ökensanden. Den viktigaste klimatfaktorn är den fundamentalistiska doktrinen om politisk korrekthet – PK. Sedan Gustav Vasas dagar har de svenske vant sig vid att hålla käft och lyda överhetens bud, men

PK-rörelsen har dragit till skruven ytterligare ett varv och har, trots ymnigt ordande om den heliga yttrandefriheten, skapat en intellektuell miljö som påminner om salig Ulbrichts DDR. Alla som skriver eller yttrar sig offentligt har katekesen i ryggmärgen. Känsliga och komplexa frågor har ett och endast ett korrekt svar. Felaktiga svar föranleder disciplinära utryckningar av självutnämnda tankeväktare – politiker, ledar- och kulturskribenter, TV-tyckare och likasinnade – som ansvarar för allmänna opinionens mentala och etiska hälsa.

Tabu är till exempel demokrati, jämlikhet, ras-, köns- och intelligenskillnader, dödshjälp och -straff, FN, u-hjälp, minoriteter, återvinning och kretslopp, feminism, vård och omsorg, invandringspolitik och Astrid Lindgren. De hundar som inte har lärt sig låna straffas med ostracism eller värre.

När en intelligent och remarkabelt orädd undersökterska, Ann-Charlotte Marteus, dristar sig påpeka (i DN!) att vi inte blir yngre med åren och att senildemens inte är någon dans på de saligas ängder, får väktarna tuppsjuk.

Den amerikanske tabujägaren Garrett Hardin har beskrivit det fulländade tanketabuet. Det är konstruerat som en rysk docka. Det primära tabuet, som förbjuder att ett känsligt ämne får diskuteras, innesluts i ett sekundärt tabu som förnekar existensen av det första. Tabu-tabuet är effektivare än någon censur och inkvisition, eftersom det är omöjligt för oss att tänka det otänkbara.

Tankeförslamningen kan vara ett socialpsykologiskt fenomen. För hundra år sedan konstaterade den österrikiske sociologen Ludwig Gumplowicz att individualpsykologins största misstag var föreställningen om att människor tänker självständigt. Så snart människor samlas i en grupp förvandlas de till får, vare sig det gäller politiska möten, parlament, bolagsstyrelser eller akademiska seminarier: "Överallt finner vi att majoriteten fogligt accepterar enstaka individers ledarskap, upphör att handla efter egen övertygelse och låter sig förslavas av ledarnas fraseologi."

8 maj 1998
SVANTE FOLIN



Utopin och bålet

Hur kan den milde Thomas More samtidigt vara en blodtörstig inkvisitor? Wilhelm Engström dyker ner i renessansen.

Ien tid av tilltagande EU-skepticism kan det finnas skäl att erinra om den gyllene epok då alla europeer förenades under den kristna kyrkans paraply. Detta var en tid då lärda akademiker utbytte skämtsamheter på latin och *politici* – med samma språk i bagaget – kunde resa runt och göra sig lika väl förstådda i Colchester som i Sevilla och Innsbruck.

Historia

Peter Ackroyd
The Life of Thomas More
Chatto & Windus, 1998

Början av 1500-talet präglades av ett verkligt "kunskapslyft" parat med en god portion utvecklingsoptimism. Det politiska livet rekryterade sin tids intellektuella elit, som inte sällan visade prov på en häpnadsväckande framsynhet. Framtiden tedde sig ljus, men istället kom den upplysta världen att slitas itu av en oförsonlig konflikt i sökandet efter den sanna vägen till himmelriket. I efterhand är det lätt att skylla katastrofen på dogmatiska och uppblåsta påvar och kardinaler. Andra tvekar inte att lägga skulden på en envis munk vid namn Martin Luther. Säkert är dock att den egna trosuppfattningen lär avgöra vilken av de båda ståndpunkterna man intar.

Idealism och realpolitik

Vad som gör 1500-talet särskilt fascinerande är det flagranta sätt på vilket renhjärtad idealism bröts mot cynisk realpolitik. En av de bestående följderna av reformationen var att Europa klövs på tvären. Under de fyra sekler som förlutit har motsättningarna mellan katoliker och protestanter fått tragiska konsekvenser. Den till synes ösliga konflikten på Nordirland är blott ett exempel härpå.

I en nyutkommen biografi över en av 1500-talets allra mest inflytelserika gestalter – Sir Thomas More – tar den brittiske författaren Peter Ackroyd oss med tillbaka till den tid då brytningen uppstod. I den Oscarsbelönade filmen *A Man For All Seasons* framställdes Sir Thomas More som en renhjärtad idealist och samvetsgrann ämbetsman. Detta är också den bild som propagaterats av den Romersk



Familjefadern. Sir Thomas More i den närmaste kretsen (hustrun Alice längst t h). Kopja av utkast till en målning från 1528 av tysken Hans Holbein, som bodde hos familjen More en tid.

Katolska kyrkan kom år 1935 tog steget fullt ut och helgonförklarade honom. Senare tiders biografer, bland annat den amerikanske historierevisionisten Richard Marius, har däremot valt att framhålla hans mindre smickrande sidor som inkvisitor.

När delinkventerna brändes på bålet i Smithfield, glädde More sig uppriktigt åt deras lidanden och förutspådde triumferande att de skulle grillas i helvetet.

Peter Ackroyd har lyckats med föresatsen att ge ett heltäckande porträtt av en motsägelsefull personlighet som kanske mer än någon annan under Tudortiden gav begreppet humanism en ny innebörd. More var bergfäst övertygad om att den bildningsrikedom som hämtades från antikens Grekland och Rom kom till nytta i det politiska hantverket i England. Thomas More som utbildad sig till advokat anlätades av Henrik VIII för diplomatiska uppdrag och blev medlem av kungens hemliga råd för att slutligen befordras till lordkansler efter kardinal Wolseys fall år 1529.

I detta högsta ämbete visade han sig mycket nitisk i sin strävan att kväsa varje form av opposition inom kyrkan. More organiserade till och med en hemlig polis i syfte att uppspara kättare. Peter Ackroyd beskriver måleriskt hur hans privatbostad i Chelsea förvandlades till förhørscentral. Thomas More var

ofta själv närvarande i Towners tortyrkammare för att höra sina presumptiva delinkventer bekänna. När de slutligen brändes på bålet i Smithfield, glädde han sig uppriktigt åt deras lidanden och förutspådde triumferande att de skulle grillas i helvetet. Förvisso var detta en tid som präglades av utstuderad grymhet i straffrättskipningen. Men More offer var inga vanliga brottslingar, utan oförvitliga samhällsmedborgare som i de flesta fall inget annat gjort än att vilja läsa sin bibel på engelska.

Det kan tyckas svårövertygigt att inkvisitorn Thomas More i sin ungdom skrivit ett av renessansens märkligaste verk – *De optime statu reipublicae deque nova insula Utopia* – ett motstycke till Platons *Staten*. More låter i denna skrift en portugisisk sjöman berätta om sina iakttagelser i den till Nya världen förlagda ön Utopia, ett lyckligt samhäll där staten ombesörjer skolväsen och hälsovård. Krig förekommer endast till självförsvar och vidsträckt religiös tolerans råder.

Påvens lag som rättesnöre

Peter Ackroyd förklarar denna uppenbara motsägelse med att Thomas More var jurist i själva hjärtat och satte sina övriga kvaliteter i andra rummet. Den lag som var hans högsta rättesnöre var påvens lag. More var dessutom övertygad att varje form av religiös splittring skulle få katastrofala konsekvenser också på det världsliga planet.

Denna principfasthet blev hans fall när Henrik VIII hamnade på kollisionkurs med Vatikanen. More kunde inte godta kungens strävanden efter supremati över den engelska kyrkan. Han nedlade 1532 sitt ämbete då han dessutom motsatte sig Henrik VIII:s skilsmässa från Katarina av Aragonien. Då More som parlamentsledamot vägrade att avlägga en ed som innebar ett erkännande av monarkens högsta myndighet i kyrkliga angelägenheter blev han 1534 fängslad och tvangs året därpå bestiga schavotten.

Mores mentor John Colet brukade säga att Tudortidens England hade många framstående män, men att endast More kunde göra anspråk på att kallas geni. Att genialiteten inte var helt oproblematiskt visar Peter Ackroyd med all önskvärd tydlighet.

WILHELM-ENGSTRÖM

• Citatet

När jag därför i mitt sinne granskar alla dessa samhällen, som numera blomstrat överallt, så kan jag vid Gud ej finna annat än att de rika med list tillvällat sig alla fördelar och sedan kallat detta för samhälle. De brukar allt sitt sinne för att uttänka, hur de utan risk skola kunna behålla det som de tillkansat sig, och för att mot en så ringa ersättning som möjligt kunna anställa de fattiga och utnyttja deras arbete.

– Thomas More i *Utopia*, 1516.